

Український інститут національної пам'яті

Інформаційні матеріали

до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України

Вступ

Ключові повідомлення

Історична довідка:

- початок війни;
- бої за Іловайськ
- українське жіноцтво у війні

Додаток 1. Жіночі історії

Додаток 2. Спогади про Захисниць України

Додаток 3. Довідка про Всеукраїнську акцію пам'яті "Сонях"

Додаток 4. Матеріали Українського інституту національної пам'яті про жіночі історії Війни за Незалежність України

Вступ

29 серпня в Україні відзначається День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Цей день встановлено Указом Президента України від 23 серпня 2019 року № 621 для увічнення героїзму військовослужбовців і добровольців, котрі віддали життя за батьківщину. Збереження і гідне вшанування пам'яті полеглих захисників України є обов'язком держави і суспільства.

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 25 червня 2025 року № 616-р затвердив план заходів із відзначення у 2025 році цієї пам'ятної дати. Планом передбачено, зокрема, розроблення тематичних методичних та інформаційних матеріалів, а закладам освіти пропонується використати їх під час проведення першого уроку у 2025/26 навчальному році із залученням ветеранів.

Український інститут національної пам'яті розробив такі матеріали із акцентом на темі участі жіноцтва в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави.

Адже українки традиційно активно долучалися до боротьби – брали до рук зброю, забезпечували тил, рятували дітей, оберігали сім'ї, передавали пам'ять про події і героїв. У сучасній війні загинуло багато жінок-військовослужбовиць. Із них чимало нагороджених за бойові заслуги, проявлені під час усієї російсько-української війни, зокрема, антитерористичній операції (АТО), Операції

об'єднаних сил (ООС) і після повномасштабного вторгнення. Так, 257 жінок відзначені державними нагородами за час проведення операцій АТО/ООС, 9 із них – посмертно, понад 4500 отримали відомчі та інші відзнаки.

Ключові повідомлення

29 серпня – День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. З цією датою пов'язаний один із найтрагічніших епізодів російсько-української війни до повномасштабного вторгнення – вихід українських воїнів із оточення під Іловайськом.

Російсько-українська війна розпочалася 20 лютого 2014 року, а бої за Іловайськ в серпні того ж року стали однією із кульмінаційних точок її початкової стадії, справивши серйозний вплив як на українське суспільство, так і на міжнародні відносини в Європі.

Дата Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України обрана не випадково. Саме в цей день у 2014 році російські війська розстріляли колони українських військових під час їхнього виходу з оточення під Іловайськом. Українські воїни проявили героїзм та спротив ворогу, однак зазнали великих втрат.

Трагічні події розгорталися на полях соняшників, які вже дозрівали наприкінці серпня. Саме тому сонях обрано символом Дня пам'яті захисників України. Але сонях – не просто нагадує про мужність наших воїнів, а й символізує життя.

На полях із соняшником у “зеленому коридорі” під ворожим вогнем полягло 366 українських воїнів, 429 – зазнали поранень, 158 – зникли безвісти, 300 – опинилися в полоні. Іловайськ – це не лише трагедія, а й сторінка української незламності, це чин і подвиг українських військових. Пам'ятаймо, що попри втрати та обман ворога наші воїни не здалися, а продовжили прорив із пастки та подальшу боротьбу.

Цей день також нагадує нам про підступність і віроломність російського агресора, про те, що переговори із терористами та вбивцями несуть не припинення бойових дій, а смертельну небезпеку. Сьогодні й цивілізований світ розуміє, що росіянам довіряти не можна.

У цей день ми згадуємо тих, хто загинув в Іловайській трагедії, а також десятки тисяч полеглих від 2014 року в сучасній російсько-українській війні, серед яких чимало жінок. Загалом у різний спосіб у різні часи вони ставали на захист української державності. Різні за походженням, віком, освітою, професією, але всіх їх об'єднує патріотизм і небайдужість до суспільних та політичних процесів і подій,

які відбувалися на українських землях у XX–XXI століттях. Вони виборювали і сьогодні щоденно продовжують виборювати право українців на власну державу та ідентичність.

Під час цьогорічних заходів пропонуємо особливу увагу приділити долі жінок у війні. Через призму їхнього героїзму, волонтерства, щоденної турботи про близьких і рідних найкращим чином виявляється злочинна природа війни і рашизму як людиноненависницької ідеології.

Жіночі історії війни найбільше розкривають суть війни як людської трагедії – трагедії окремої людини, родини, громади, міста чи села.

В українській армії з початком війни значно зросла кількість жінок, і вони відіграють все більшу роль, демонструють на різних посадах на передовій і в тилу високий професіоналізм і сміливість. На рівні із чоловіками вони служать кулементницями, розвідницями, снайперками, бойовими медиківками, водійками, патрульними, забезпечують зв'язок і логістику, чинять опір на окупованих територіях. На початок 2025 року в ЗСУ служить понад 70 000 жінок, і це найвищий показник кількості жінок в арміях світу, в тому числі армії НАТО.

Україна вже понад 11 років веде збройну боротьбу за незалежність і територіальну цілісність проти російського агресора. За це ми платимо надзвичайно велику ціну. Але поки вона триває, ми не можемо знати точну кількість загиблих, назвати всіх поіменно, або розповісти всі героїчні чи трагічні історії. Проте впевнені, що українське суспільство докладе максимум зусиль, щоб загиблі Герої і Героїні залишилися в нашій пам'яті не абстрактним образом або цифрою, а отримали належну шану. Аби наша пам'ять про них була живою, світлою і дієвою.

Поки триває воєнний стан і постійні загрози, ми не можемо зібратися 29 серпня на велелюдних мітингах на площах своїх населених пунктів, але можемо поодиноці прийти до місць поховань і віддати їм шану, можемо підтримати їхні родини не лише увагою, добрим словом і турботою, а й конкретними справами.

Після перемоги віднайдемо та плекатимемо й інші традиції пам'яті про загиблих Захисників і Захисниць. Ми вже називаємо і продовжимо називати на їхню честь вулиці, висаджуємо меморіальні сквери, засновуємо іменні стипендії, проводимо різні спортивні, патріотичні та культурно-мистецькі заходи. У нас уже є місця пам'яті та меморіальні об'єкти у публічному просторі. Також створюються сектори військових поховань, нові військові меморіали і Національне військове меморіальне кладовище, де з почестями ховатимуть загиблих (померлих) захисників і захисниць. Пам'ятаємо і будемо пам'ятати.

Історична довідка

Документ СЕД АСКОД, УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
 № 2001/8.1-06-25 від 18.08.2025
 Сертифікат 5E984D526F82F38F040000004AA7D40167B76F06
 Підписувач АЛФЬОРОВ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ
 Дійсний з 03.07.2025 16:24:54 по 03.07.2026 23:59:59

Початок війни. У 1991 році Україна відновила незалежність. Однак Російська Федерація не відмовилася від спроб повернути контроль над Україною. Тиск посилювався з приходом до влади у Росії колишнього співробітника репресивного органу КГБ Владіміра Путіна. Його система управління державою заснована на культі лідера, його монополії на владу, згортанні свободи слова і використанні “ручних” засобів масової (дез)інформації, нарощуванні силових органів із їх репресивно-каральним апаратом і переслідуванні незгідних. А ще Кремль повернувся до практики “збирання земель”. Розпочав із підкорення Чечні, а продовжив підбуренням сепаратистських рухів у колишніх республіках – Молдові, Грузії, провокацією конфлікту на українському острові Тузлі. Зрештою в 2014 році рашисти розпочали гібридну агресію проти України. Так світ знову зіткнувся із режимом, який прагне переділу кордонів держав і прямує до новітнього тоталітаризму.

Сучасна російсько-українська війна розпочалася після Революція Гідності, головною вимогою якої було повернення України до європейського шляху розвитку і підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Трагічною ціною протистояння на майдані стала Небесна Сотня – 107 загиблих героїв, різних за віком, статтю, освітою, з різних куточків України та з-за кордону. Наляканий Віктор Янукович втік до Росії, звідки закликав Путіна здійснити військове вторгнення в Україну для відновлення його влади.

Російська Федерація скористалася тимчасовим вакуумом влади в Україні та перейшла до активної агресії – в Криму так звані “зелені чоловічки” (російські військовослужбовці без розпізнавальних знаків) захоплювали адміністративні будівлі, військові частини та інші стратегічні об’єкти.

Збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами Російської Федерації всупереч міжнародно-правовим зобов’язанням Російської Федерації порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин. На початковій стадії агресії особовий склад окремих російських збройних формувань не мав розпізнавальних знаків. Тож у лютому–березні 2014 року із захоплення Росією Кримського півострова розпочалася сучасна російсько-українська війна. Про це заявив український парламент у своїй заяві “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків” від 21 квітня 2015 року і міжнародні суди.

Зокрема, Європейський суд з прав людини підтвердив, що РФ встановила контроль над Кримом з 27 лютого 2014 року.

У березні–квітні 2014 року російські спецслужби та диверсанти почали розхитувати ситуацію в південних і східних областях України, організовуючи антиукраїнські мітинги і спроби утворити незаконні квазідержавні утворення. У відповідь патріотичні українські сили чинили спротив масовими акціями з метою зберегти територіальну цілісність держави.

На початку квітня Росія приступила до реалізації плану “Новоросія” – захоплення території східних областей України. Після проголошення так званих “народних республік” на Донеччину та Луганщину безперешкодно і масово прибували загони російських диверсантів із військовою технікою і зброєю. Проте план на повторення швидкого “кримського сценарію” дав збій. Боездатні частини Збройних Сил України, підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії та добровольчі формування зламали намір агресора. Влітку 2014 року російські гібридні сили на сході України зазнавали значних втрат в особовому складі, озброєнні, військовій техніці. 23–25 серпня на територію Донецької та Луганської областей зайшли вісім батальйонних тактичних груп Збройних сил РФ. До наступу залучили 70 російських військових частин, зібраних з усієї федерації, які розпочали новий виток ескалації агресії РФ.

Бої за Іловайськ. За травень–серпень 2014 року українські підрозділи провели більше 40 операцій – звільнили дві третини окупованих територій, понад 100 на-селених пунктів Донецької та Луганської областей. Сили АТО поступово брали ситуацію під контроль, локалізували деякі угруповання, звужували кільце ізоляції, відда-ляли його від державного кордону. З’явилася можливість блокувати російських окупантів у районах Донецька, Ма-ківки, Горлівки, Луганська і розділити їх на окремі осередки і створити передумови для успішного завершення збройного конфлікту на Сході України.

З 11 серпня 2014 року Штаб АТО планував операцію з розгрому основних сил незаконних збройних формувань “ДНР” і “ЛНР” у містах Єнакієвому, Горлівці, Первомайську, Стаханові та завершити зачистку Іловайська Донецької області від терористів і взяти його під контроль. Це дало б змогу блокувати незаконні озброєні підрозділи у Донецьку із півдня та сприяло б просуванню сил АТО для звільнення Донецька.

Відтак Іловайськ був стратегічно важливим містом Донбасу. Боротьба за нього тривала від початку серпня 2014 року паралельно зі штурмом Савур-Могили, Антрацита і Красного Луча (тепер – Хрустальний).

Перший наступ на Іловайськ здійснили підрозділи ЗСУ разом із добровольчими батальйонами, зокрема підрозділами МВС Дніпро-1, Шахтарськ, Азов, Миротворець, Херсон, Світязь, Івано-Франківськ та батальйон Донбас Нацгвардії України 6–7 серпня. За 3 дні добровольчі батальйони «Азов», «Донбас» і «Шахтарськ» за підтримки підрозділів 51-ої ОМБр і 40-го БТРО знову пішли на штурм. І попри його невдалий результат вони все-таки змогли виставити навколо міста 4 блокпости (фактично взявши Іловайськ в напів оточення і створивши сприятливі умови для подальших активних дій) та утримувати їх до кінця серпня.

18 серпня українські силовики увійшли в Іловайськ. Їм вдалося взяти під контроль більшу частину міста. Але утримувати позиції було надзвичайно складно через шквальний мінометний і артилерійський вогонь армії РФ із систем “Град”, “Смерч”, “Ураган”.

Зрештою, усвідомивши, що плани захоплення українських земель руйнуються, керівництво РФ вдалося до введення регулярних військ на територію східної України.

За матеріалами Генеральної прокуратури України з розслідування Іловайської трагедії, у ніч із 23 на 24 серпня 2014 року відбулося наймасштабніше вторгнення ЗС РФ дев'ятьма батальйонно–тактичними групами: 3500 осіб особового складу; до 60 танків; до 320 БМД (БМП); до 60 гармат; до 45 мінометів; 5 ПТРК, які увійшли на адміністративну територію України в районі населених пунктів Победа – Берестове Старобешівського району Донецької області, з подальшим маршем у район Іловайська. На російській військовій техніці завчасно зняли або замаскували тактичні знаки та нанесли розпізнавальні позначки українських підрозділів.

До 28 серпня 2014 року російські регулярні війська та бойовики оточили угруповання сил АТО (війська сектору “Б” та батальйони МВС України “Дніпро-1”, “Миротворець”, “Світязь”, “Херсон”, “Івано-Франківськ”, Нацгвардії “Донбас”). Українське командування розраховувало деблокувати їх за допомогою резервів сил АТО. Але призначені для цього підрозділи були укомплектовані переважно з нещодавно мобілізованих бійців без належної підготовки.

Після переговорів російське військове командування надало гарантії безпечного виходу українських сил з оточеного Іловайська. Рух двох колон розпочався 29 серпня. Однак росіяни порушили домовленості – розстріляли із засідок наші колони. Унаслідок підступності окупанта українська армія втратила загиблими 366 воїнів, 429 отримали поранення, 158 зникли безвісти, 300 опинилися в полоні. Вторгнення російських військ та іловайська трагедія змусили українську сторону погодитися на умови перемир'я за крок до перемоги над окупантами. Тож

5 вересня було підписано Мінську тристоронню угоду (так званий Мінський протокол).

Українське жіноцтво у війні. Сучасні Захисниці України стоять в одному ряду з багатьма поколіннями борців за свободу і незалежність. Навіть боротьба українських феміністок за права була тісно пов'язана із відстоюванням національного питання і виборювання держави. А під час Першої світової війни жінки вже не лише працювали у шпиталях, збирали допомогу для фронту, а й набували перший мілітарний досвід. До прикладу, Олена Степанів стала першою українською офіцеркою в австрійській та Українській галицькій армії, очолила жіночу соту в легіоні Українських січових стрільців.

Однак не менш значущою в історії боротьби українства за державну незалежність проти російського окупанта була участь жіноцтва в Українській Центральній Раді, Організації українських націоналістів та Українській повстанській армії. Підпільниці, розвідниці, зв'язкові, учасниці похідних груп, референтки Червоного хреста і пропаганди – їхня участь у Русі опору стала справжнім феноменом національно-визвольної боротьби часів Другої світової війни. У Червоній армії вони також служили в авіації і на флоті, в піхоті й кавалерії, розвідці, зв'язку. В тилу їх залучали до праці на військових підприємствах, у сільському господарстві, будівництві протитанкових ровів, окопів, бліндажів. Були й військовополонені, остарбайтерки. Одне слово, у воєнне лихоліття жінки виступали в різних іпостасях: дружина, мати, хранителька пам'яті, партизанка, військовослужбовиця. До речі, саме в той час з'явилися мовні відповідники чоловічих професій у жіночому роді: кулеметниця, танкістка, автоматниця, розвідниця.

Ще одна тема – участь жіноцтва в дисидентському русі 1950–1980-х років. Деяким із них доводилося, залишаючись у тіні, бути підтримкою чоловіків-правозахисників, а дехто долучався до активного ненасильницького спротиву тоталітарній машині, стаючи засновницями Української гельсінської групи, “Союзу українок” та інших організацій.

Додаток 1.

Жіночі історії

Ці історії розповідають про жінок, які на передовій захищають Україну у сучасній війні, рятують поранених, волонтерять або роблять інший внесок у Перемогу. Інститут поширює ці історії через рубрику #FightForUkraine в соціальних мережах. Ось деякі приклади.

Документ СЕД АСКОД, УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
№ 2001/8.1-06-25 від 18.08.2025
Сертифікат 5E984D526F82F38F040000004AA7D40167B76F06
Підписувач АЛФЬОРОВ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ
Дійсний з 03.07.2025 16:24:54 по 03.07.2026 23:59:59

Ярина Чорногуз – українська поетеса, волонтерка, військовослужбовиця, морський піхотинець, бойовий медик, розвідниця Збройних сил України, лауреатка Національної премії України імені Тараса Шевченка 2024 року. Закінчила Могилянку і пішла на військову службу. У 2019 році вона доєдналася до команди добровольчого медичного батальйону «Госпітальєри». Згодом, пройшовши додаткове навчання, стала бойовим медиком у морській піхоті.

Нині Ярина є частиною команди 140-го окремого розвідувального батальйону морської піхоти на посаді бойового медика взводу. Але працює і як розвідниця, пройшла курс військового застосування БПЛА від Центру підтримки аеророзвідки.

За версією журналу «Forbes», Ярина Чорногуз увійшла до переліку топ-50 лідерок України у 2023 році.

На війні вона написала збірку поезій «Як вигинається воєнне коло», яку видала в 2020-му. Присвятила її коханому Миколі Сорочуку, який загинув на передовій від кулі снайпера. Збірка відзначена премією літературного конкурсу видавництва «Смолоскип». Нині ж вийшла друга книга з текстами, які Яра написала за час повномасштабного вторгнення «Dasein: оборона присутності».

Повномасштабне вторгнення РФ Ярина зустріла на Луганщині. Була на багатьох «гарячих» напрямках. Зокрема, брала участь у звільненні Лиману-Ямполя на Донеччині: «Перше відчуття, коли ходила по звільненій території, – підсилення віри в перемогу. Якщо ми звільнили це – вдасться звільнити все інше».

«Коли сили рашистів суттєво перевершували нас кількісно й технічно, і кожний день ми проживали, як останній, – просто розуміла, що ми не маємо опції бути несміливими, бо на цьому тримається щит держави», – розповідає Ярина Чорногуз.

У 2020 році була бойовим медиком за контрактом, від 2021 — на передовій, як бойовий медик і розвідниця в 140-му окремому розвідувальному батальйоні Морської піхоти України. Виховує доньку Орису, і вона з розумінням ставиться до маминого вибору та чекає її з перемогою. У 2022 році Президент Володимир Зеленський нагородив бойову медицину медаллю «За врятоване життя».

Ця історія – про маріупольку **Наталію Бабеуш**, яка два місяці у підземеллі «Азовсталі» готувала з води і сухпайків їжу для дітей і дорослих.

Наталія багато років працювала на заводі «Азовсталь» машиністкою котлів. Під час повномасштабного російського вторгнення, коли вдома стало небезпечно, вони з чоловіком перейшли до заводського бункера. Під землею на глибині 3–4 метри прожили два місяці до евакуації. У сховку з ними перебувало близько 40 людей включно з вісьмома дітьми. Наймолодшій дитині було два роки.

Наталія зголосилася готувати їжу для всіх.

35-річна жінка почала шукати собі роботу, аби якось витримати в бункері. Зрозуміла: щоб вижити – треба об'єднуватись. «У мене немає дітей, тому я вирішила, що краще за все підходжу на роль кухарки. Мій чоловік – сирота, і я не хотіла, щоб ще якась дитина втратила маму. Тому сказала людям, що поки жива, то готуватиму», – розповідала вона згодом.

Дві імпровізовані кухні Наталі знищили бомби. Одна була просто неба, і там вціліла тільки каstrуля, а друга – під дахом, але туди теж прилетіло. Тому згодом жінка почала готувати в підземеллі, на сходах. З реліквією в неї була напівспалена каstrуля та щось схоже на мангал.

Щоб навіть маленькі діти могли її покликати, Наталя вигадала прізвисько «Тьотя Суп». Воно прижилося.

Їжу доводилося суттєво економити. З запасів були крупи, які прихопили деякі родини, й те, що в сухпайках. Тому в основному їли суп – раз на день. «Фірмовий» суп, на якому виживали люди з Наталиного бункера, мав простий рецепт: на 30 літрів води з промислових резервуарів одна-дві консерви з сухпайків. На вечерю був тільки чай.

Найбільше Наталя боялась одного дня сказати дітям, що в них уже немає що їсти. «Вони малювали мені малюнки з їжею та мріяли про піцу і картоплю фрі», – згадує Наталія Бабеуш. Вона ж, щоб підтримати, намагалася втілити дитячі бажання про таку недоступну на війні їжу. Одного разу, коли у бункері знайшлися чотири картоплини, Наталя посмажила дітям деруни, аби замінити картоплю фрі.

Жінка вигадувала рецепти з того, що опинилося під рукою, щоб підняти дух і допомогти пройти через пекло облоги. З бункера під час евакуації вона забрала ті дитячі малюнки і досі береже їх.

Першим, що з'їла Наталя, вибравшись із «Азовсталі», був окрасць хліба з маслом. Вона хоче написати посібник із виживання, який міг би допомогти людям, у чиє життя увірвалася війна.

Валентина Макаренко. Волонтерка і вокалістка, яка після загибелі батька пішла на фронт і сама загинула в бою. Народилася в місті Кропивницькому Кіровоградської області. У 2015 році разом із родиною переїхала до Києва. З дитинства захоплювалася музикою й хотіла пов'язати з нею життя. Займатися вокалом Валентина почала ще з 5 років, а вже в дорослому віці стала студенткою Київського національного університету культури і мистецтв, де здобула освіту за фахом естрадного вокалу.

Пізніше молода вокалістка також вступила до Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва. Паралельно вона працювала майстринею в салоні краси й навіть хотіла розробити власну методику розвитку через музику для дітей з особливими освітніми потребами.

Проте всі її життєві плани були призупинені з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році. Коли батько Валентини, Віталій Філіпов, пішов на фронт добровольцем під позивним «Патон», вона стала активною волонтеркою – допомагала йому та його побратимам із забезпеченням усім необхідним.

Отримавши восени 2022 року звістку про загибель батька поблизу Балаклії на Харківщині, Валентина вирішила продовжити його справу та долучитися до Сил оборони України. Вона створила благодійний фонд «Патон», пройшла курси тактичної військової медицини й влітку 2023 року приєдналася до 4-ї окремої танкової бригади кулеметницею.

9 січня 2024 року під час виконання бойового завдання на Харківщині Валентина Макаренко загинула від прямого влучання протитанкової керованої ракети в машину, якою вона з побратимами поверталася з позицій.

Захисницю поховали на Лісовому кладовищі в Києві неподалік від батька. Валентині назавжди 23 роки.

Марина Гриценко (позивний «Мері»). Бойова медикня, пластунка, в цивільному житті – головна зберігачка фондів Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана. Загинула на фронті 7 серпня 2025 року. Їй було 39.

Вона родом із Ріпок, що на Чернігівщині. Захоплювалась музикою та українською історичною обрядовістю. До пластунів долучилася в 2021 році разом із донькою Юлею. Була писарем станиці Чернігів. З лютого 2023 року Марина стала стрільцем-санітаром у 3-й окремій штурмовій бригаді. Молодша сержантка. Брала участь у боях за Харківщину. У травні 2025-го нагороджена орденом «За мужність» III ступеня як медикня 1-го штурмового батальйону бригади. За те, що "довела свою відданість і хоробрість, рятуючи побратимів на передовій".

Загинула разом із двома побратимами від ворожого дрона під час виконання бойового завдання.

Додаток 2.

Спогади про Захисниць України

Із березня 2022 року Інститут згадує про цивільних культурних, духовних та спортивних діячів, у тому числі жінок, які стали жертвами російської агресії, в матеріалах у соціальних мережах під рубрикою «Росія вбиває». Подаємо деякі із них.

Вікторія Рощина – журналістка, закатована в російському полоні. «Їй важливо було розповідати про українців на окупованих територіях. Її неможливо

було зупинити, стримати. Вона повністю була присвячена журналістиці», - згадує про неї головна редакторка «Української правди» Севгіль Мусаєва.

Віка була журналісткою та ведучою на Українському радіо, UA:Першому, писала для Крим.Реалії, Цензор.нет, «Української правди», «Радіо «Свобода». Останні чотири з половиною роки працювала на «Громадському», випустивши десятки репортажів і стрімів з-під урядових будівель і залів суду. Зокрема, вона в прямому ефірі показала звільнення з полону нацгвардійця Віталія Марківа, повернення Олега Сенцова, Миколи Карпюка та інших політв'язнів. Створила серію документальних фільмів, де порушувала такі теми, як підліткова злочинність та наслідки ув'язнення, посттравматичний синдром, історії українських моряків, які кілька місяців пробули в російському полоні ще до повномасштабного вторгнення.

Повномасштабне вторгнення вона зустріла в Щасті на Луганщині. Просто передчувала, що от-от щось почнеться, а тому приїхала заздалегідь. Пізніше вона побувала в окупованому Енергодарі, спілкувалася з мешканцями Волновахи, Маріуполя, Мелітополя, опублікувала репортажі з Гуляйполя і Запоріжжя, які були під постійними обстрілами.

27 липня 2023 року Вікторія перетнула українсько-польський кордон. Далі з боку Польщі вона планувала потрапити на територію Росії, а звідти – на окуповані території. Однак 3 серпня зв'язок із нею перервався. Згодом ім'я журналістки виявилось в списках полонених.

Її готували на обмін. В середині вересня Вікторія мала повернутися додому, але не дочекалася. За офіційною версією російської сторони, вона померла під час етапування з Таганрога до Москви. За попередньою інформацією, сталося це ще 19 вересня, однак батькові Вікторії повідомили про це лише 10 жовтня. Поховали журналістку 8 серпня 2025 року на Байковому кладовищі в Києві.

Ще одна журналістка – **Тетяна Кулик**. Вона була однією з найстаранніших і найкращих на курсі студенткою Національного університету культури і мистецтв. «Таня була моєю студенткою. З того мого першого курсу, коли студенти були мого віку. Тому ми поза парами дружили, разом ходили на каву», – згадує ті часи телеведуча Анжеліка Рудницька.

Любила родину: чоловіка – талановитого хірурга-онколога Павла Іванчова та 18-річну доньку-студентку.

Тетяна вміла працювати в кадрі і поза ним. У 2015-2017-х була заступницею директора ТО «Хрещатик, 26», потім головною редакторкою суспільно-публіцистичних програм і ведучою «Центрального каналу», Всесвітньої служби радіомовлення України, телеведучою Суспільного мовлення. Її «коником» були розмови з цікавими людьми в студії. Важко порахувати, скільки політиків, акторів,

громадських діячів і просто неординарних людей Тетяна Кулик «підсвітила» своїми питаннями.

Вона ненавиділа війну. Хоча саме війна подарувала їй знайомство з фантастичними людьми. «Нація непереможних» – так називався її останній проєкт, який Тетяна задумала і вела, виконуючи обов’язки головного редактора Головної редакції мультимедіа Укрінформу. Не так давно, в рамках цього проєкту, вона записала розмову з очільником ГУР Кирилом Будановим. У неї було ще багато творчих планів, які так і лишилися нереалізованими. Бо в ніч з 25 на 26 лютого в її будинок влучив російський шахед, перетворивши затишний дім на купу руїн. Вранці рятувальники знайшли під завалами тіла Тетяни та її чоловіка.

Тетяна Кулик стала 98 медійницею у списку загиблих у період російсько-української війни (семеро з них – іноземці).

Волонтерка з Бучі **Жанна Каменєва**. Вона почала їздити на Донбас, у зону бойових дій 2014 року.. Разом з друзями взяла під опіку інтернат у Гірському на Луганщині, регулярно збирала подарунки, їздила до дітей на свята. До бійців добиралася в найгарячіші точки.

«Вона могла дістати все, возила допомогу туди, куди ніхто не їздив, мала здатність випромінювати оптимізм і доброту», – згадували її колеги.

24 лютого 2022 року Жанна зустріла в Бучі. Вивезла двох дітей до знайомих у Житомир і 26 лютого повернулася до Бучі. Її чоловік Геннадій Каменєв, який доєднався до оборонців Київщини, намагався вмовити дружину повернутися до дітей. Але вона була налаштована рішуче: «Я хочу бути біля тебе. Треба ж комусь подавати патрони».

Жанна не могла залишити без допомоги людей, які опинилися в біді, – підвозила продукти, ліки. До 4 березня включно волонтерка вивозила бучанців на своєму мікроавтобусі до Ірпеня, звідки відправлялися евакуаційні потяги. 5 березня Жанна ще встигла повідомити чоловікові, що на їхню та сусідні вулиці в Бучі зайшла російська техніка. Після цього жінка вирішила вибиратися з міста. З нею в машині виїздили сусідка Марія Ільчук та колега Таміла Міщенко з 14-річною донькою-художницею Анею. На мікроавтобусі були написи «Діти» та «Евакуація», з вікна як білий прапор звисало простирadlo. Але це не зупинило росіян – на розі вулиць Вокзальна та Яблунська автомобіль розстріляли з автомата, потім по ньому вистрілили ще з ручного протитанкового гранатомета.

Рідні впродовж місяця розшукували Жанну та її пасажирок. Їхня доля стала відомою лише після звільнення Бучі. Згоріле авто мало нагадувало мікроавтобус Жанни – від вогню синій кузов став зовсім білим. Але, звіривши номери та VIN-

код, її чоловік Геннадій зрозумів, чия це машина. Серед згарища знайшли вщент обгорілі останки чотирьох людей.

У 2023-му, до річниці визволення Бучі від російської окупації, Жанну Каменєву нагородили орденом «За мужність» III ступеня. Її згоріле авто, на якому вона так і не доїхала до місця порятунку, було передане в Берлін як експонат виставки «Заповіт Бучі».

У Жанни залишилося двоє дітей 12 й 15 років.

Додаток 3.

Всеукраїнська акція пам'яті «Сонях»

Відзначення Дня пам'яті захисників України саме 29 серпня обрано не випадково, бо саме в цей день у 2014 році, в ході російсько-української війни та Іловайської операції відбувся прорив української групи військ із російського оточення, де проявився масовий героїзм добровольців і військових, та загинуло багато українських воїнів. Ті трагічні події російсько-української війни розгорталися на сході України, саме на полях соняхів, які вже дозрівали. Саме тому сонях обрано символом Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Запрошуємо українців долучитися до щорічної акції пам'яті «Сонях» – робити стилізовані соняхи з тканини та розмішувати їх на одязі на лівій стороні грудей. До створення символічних соняхів закликаємо залучати дітей та юнацтво, щоб з молодості промотувати шанобливе ставлення до захисників і захисниць України та пояснювати значення цього дня для нашої країни.

Пропонується виготовляти сонях з 15 тканевих пелюсток жовтого кольору висотою 23 міліметри і шириною 12 міліметрів. Верхній край пелюстки – загострений. Нижні краї кожної закріплені на великому 40-міліметровому колі з чорного фетру товщиною. Посередині соняха поверх жовтих пелюсток розмістити менше чорне фетрове коло завтовшки 1 міліметр. Сонях закріплено на основу для значків у вигляді піну (кліпси).

Відео з інструкціями з виготовлення символу «Сонях» за посиланням.

Закликаємо українців у День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, доповнити одяг соняхом – символом пам'яті захисників України, і тим продемонструвати свою увагу, шану та повагу.

Також відповідно до “Правил ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам'яті”, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 23 липня 2015 року № 1146, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11 серпня 2015 року

№ 967/27412, у день пам'яті телерадіоорганізації зобов'язані під час телетрансляції розмістити на екрані відповідне стилізоване зображення або палаючу свічку, які є доречними до відповідної події. Відповідним стилізованим зображенням до Дня пам'яті захисників України є сонях – саме він повинен бути розміщений на екрані під час телетрансляції у цей день.

Додаток 4.

Матеріали Українського інституту національної пам'яті про жіночі історії в боротьбі за Незалежність України

«Україна – це країна героїв». Соціальний ролик, створений Інститутом до Дня пам'яті захисників України спільно із ГО «Об'єднання матерів і дружин Захисників України», щоб підкреслити важливість вшанування військових, які померли життям за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Відео наголошує на необхідності щоденного вшанування загиблих захисників і захисниць хвилиною мовчання і нагадує суспільству, що війна триває з 2014 року, а життя кожного і кожної з полеглих – це ціна нашої свободи: <https://www.youtube.com/watch?v=msCWIDXMsTo>.

Відео створене на замовлення Об'єднання матерів і дружин Захисників України у партнерстві з Українським інститутом національної пам'яті. Виготовлення ролика: Young&Hungry Production. Ілюстратор – Максим Паленко.

Проект “Жінки, які загинули за Україну” (https://www.youtube.com/watch?v=8vLnaG0iN4k&list=PLitKIb_cEYqce9j3epwLk8n7ievz2UErU) – створений Жіночим ветеранським рухом за підтримки Українського інституту національної пам'яті. У 9 відео учасниці Жіночого ветеранського руху розповідають про загиблих посестер, з якими товаришували, вчилися військовій справі, разом служили у Збройних силах, спільно брали участь у бойових діях на Сході України. Вони не просто пригадують, якими були загиблі посестри, але намагаються пояснити, чому та як вони зробили такий вибір – добровільно піти захищати свій народ, з позиції жінки, яка пішла на війну.

Календарі та плакати “Українські жінки XX століття” (<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/kalendar-ukrayinski-zhinky-hh-stolittya>, <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/nastilnyy-kalendar-na-2021-rik-ukrayinski-zhinky-hh-stolittya>). Проект про виняткових в історії України жінок. Оксана Мешко, Галина Мазепа, Євдокія Доля, Софія Окуневська, Олена Теліга, Марія Бачинська-Донцова та інші в різний спосіб вплинули на становлення та розвиток української держави, її культуру, освіту й науку наприкінці XIX–XX століттях.

Видання Інституту:

«Дівчата зрізають коси» / «Girls cutting their locks» (українською мовою: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/divchata-zrizayut-kosy-knyga-pro-zhinok-na-viyni>); англійською: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/divchata-zrizayut-kosy-angliyskoyu-movoyu-girls-cutting-their-locks>). Книга містить спогади 25 жінок-військових про бойові операції різних років на Луганщині та Донеччині, звільнення українських міст та сіл від окупантів, побратимів, місцевих мешканців, воєнний побут, а також роздуми про становище жінки в українському війську в різні періоди війни. Розповіді, записані з листопада 2017 до липня 2018 року воєнною кореспонденткою Євгенією Podobnoю, доповнені фотографіями із зони бойових дій.

«Свідчення про війну. Чернігівська та Городнянська громади» – це фрагменти усноісторичних інтерв'ю з мешканками і мешканцями Городнянської громади та міста Чернігова, що пережили окупацію та облогу в березні 2022 року (<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/svidchennya-pro-viynu-chernigivska-ta-gorodnyanska-gromady>). Записи є частиною партнерського проекту «Зміцнення соціальної згуртованості та заснування суспільного договору в постраждалих від війни Чернігівській області», який діє в Україні з листопада 2022 року в партнерстві Інституту із миротворчою організацією ПАКС (РАХ)-Нідерланди, громадськими організаціями «Український центр ненасильницького спілкування і примирення «Простір гідності», «Центр Добродієв». На основі свідчень було створено вуличну виставку, в якій матеріали подані в ширшому форматі.

Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України (Міністерство у справах ветеранів України)

Біла книга антитерористичної операції на сході України (2014-1016)

Указ Президента України від 23 серпня 2019 року № 621 “Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України”

Правила ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам'яті, затверджені рішенням Національної ради від 23 серпня 2015 року № 1146

Підбірка матеріалів про історичний контекст російсько-української війни. Зокрема, до неї входять – інтерв'ю в межах проекту «Історичний спротив» з історикинями Ларисою Якубовою про рашизм та Оленою Стяжкіною про війну в

Україні й розпад імперій; статті: Тімоті Снайдера «Чому перемога України важлива для світу», Ігоря Кромфа «Як путінський режим використовує міф про «Велику Вітчизняну», Віталія Баки «Чому депортація мариупольців – це повторення історії?» та інші.

Рубрики на сторінках Інституту в соціальних мережах (фейсбук, твіттер, інстаграм, телеграм-канал «Історія та пам'ять»): «Героїчні історії російсько-української війни» (#fightforukraine), «Росія вбиває» (#росія_вбиває), «Росія знищує українську культурну спадщину» (#russiaruinsculture), «Загублене дитинство».

Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України та до 5-річчя звільнення від російської окупації міст східної України «Вертаємо своє» містять розділи: історичний контекст війни, ключові повідомлення, хронологія початку російсько-української війни (тайм-лайн війни), нормативно-правові акти України стосовно збройної агресії РФ, міжнародні правові акти, ухвалені у відповідь на російську агресію проти України, термінологічний словник, спогади учасників російсько-української війни.

Брошура «2014: початок російсько-української війни» – проєкт на основі інформаційних матеріалів Інституту до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Містить два наративні напрями: історичний контекст і передумови російської агресії 2014 року; хронологія початку російсько-української війни, від окупації Криму до підписання Мінської угоди.

Серія короткометражних документальних фільмів «Жінки, які загинули за Україну» – це проєкт Жіночого ветеранського руху за підтримки Інституту.

«Історії місць війни» – відеофіксація спогадів людей, які пережили окупацію і стали свідками воєнних злочинів.

Фільм-реквієм «Імена на стінах».

Над матеріалами працювали співробітниці Українського інституту національної пам'яті: Олена Охрімчук, Ганна Байкеніч

